

IFJ. BARTA JÁNOS

SZÉKELY GYÖRGY
TÖRTÉNÉSZPROFESSZOR
(1924–2016)

COMMEMORATING PROFESSOR GYÖRGY SZÉKELY. This professor of history of Loránt Eötvös University of Arts and Sciences possessed an unusually broad range of professional interests. In one phase of his professional career he showed a profound interest in the history of Hungarian universities of medieval times: Pécs, Óduda, Pozsony and he elaborated on this issue in a number of studies. The related study offers a survey of the university historical work of Professor Székely, who passed away in 2016, at the age of 92, also providing a synopsis of the most significant stages of his professional career.

2016. február 28-án, két héttel 92. születésnapja után elhunyt Székely György történész, akadémikus, az Eötvös Lóránt Tudományegyetem emeritus professzora. Magas életkort ért meg, de ez habitusán nem érződött. Életkorát meghazudtolóan fáradhatatlan volt, és – ha szabad ezt a nem egészen ideillő szót alkalmazni – elnyúhatetlennek tűnt. Nemcsak fizikailag, hanem szellemileg is. Érdeklődése és talán egyfajta kötelesség-érzete készítette élete végéig a különféle szakmai rendezvények látogatására. Nemcsak a kilencvenedik születésnapján jelent meg (egykori) munkahelyén a tanítványai, korábbi kollégái által szervezett köszöntésen, hanem azon kevésszámú akadémikusok egyike volt, akik – az MTA osztaélyülése mellett – a szélesebb körű, de csekélyebb befolyású MTA Történettudományi Bizottsága (amelynek egy ideig elnöke is volt) ülésein is rendszerint részt vettek.

Hosszú történelmi munkásságának egyik területét az egyetemtörténet tette ki. Egyetemi oktatói és tudományos tevékenysége természetesen ennél sokkal szélesebb kört ölelt fel. Mind magyar, mind egyetemes történetet oktatott, publikációiban társadalom-, gazdaság- és eszmetörténelmi témák egyaránt megtalálhatóak, s pályájának korai szakaszában talán a legtöbbet mezőgazdasági vonatkozású problémákkal foglalkozott. Ha a témák széles ívét nem is akarta korlátok közé szorítani, valamiféle határt az időbeli keret jelentett számára: nem akart elszakadni a középkortól. Pedig tudása, lexikális ismeretei bármilyen vállalt (történelmi) feladat alapos, lelkiismeretes ellátásában a középkort jóval meghaladó területeken is érvényesültek. Amikor a Georgikon Egyetem által szervezett egyik keszthelyi konferencián levezető elnökként az agrárírodalommal foglalkozó referátumokat kellett felvezetnie, szinte önálló előadást tartott a korai agrárírodalomról, amit a referátumok előadói – jelen emlékezés íróját is beleértve – bizony nemigen tudtak felülmúlni.

Széles körű ismereteihez képzettsége, majd pályakezdése is hozzájárulhatott. Eredetileg a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának volt hallgatója, aki külön dékáni engedéllyel látogathatta a történelem szak óráit. 1946-ban szerzett diplomát a jogi karon, ugyanezen évben doktorált. Doktori értekezésében (*Magyarország társadalom- és jogrendszere Szent László III. törvénykönyve tükrében a XI. század közepén*) összefonódott a történeti és a jogi megközelítés. Első munkahelye, a Kelet-európai Tudományos Intézet nemcsak történészeket foglalkoztatott, hanem geográfusokat és nyelvészeket is, lehetővé téve ezzel mind a szakmai ismeretek megosztását, mind a személyes kapcsolatok kialakítását.

Tudományos és oktatói pályája egyaránt 1948-ban kezdődött. Ebben az évben jelent meg első publikációja, s – intézeti munkahelyét megtartva – ekkor kezdett el oktatni a Pázmány Péter névtől éppen abban az évben megfosztott Budapesti Egyetemen. Indulása vészterhes időre esett, amikor a történésznek nehéz, sőt lehetetlen volt objektivitását megőriznie. Középkori orientációja nem forgott veszélyben, hiszen a történészeknek az 1848/49-i események centenáriumi ünnepeihez kapcsolódóan sokkal kecsegtetőbb kilátást biztosíthatott a forradalom és szabadságharc kutatása vagy a két világháború közötti évtizedek ártértékelése, esetleg az éppen történelemmé vált II. világháborús témák felvetése. Persze nem vonhatta ki magát az új, ezúttal marxista követelmények érvényesítése alól a középkor sem. A gazdaság- és társadalom-történetírásban új kutatásokra és összefoglaló publikációkra volt szükség. Az agrártörténet megújítását szolgálta volna az a sorozat, amely évszázadokra osztva összegezte volna a mezőgazdaság állapotának legfőbb jellemzőit. A 14. századdal foglalkozó kötet szerkesztését Székely Györgyre bízták (*Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*, Budapest, 1953.). Bár a kötet elkészítésében a kor kiváló történészei működtek közre (Belényessy Márta, Fügedi Erik, Györffy György, Mályusz Elemér), a szerkesztő a 16 fejezet közül tízet maga írt. Ennek ellenére nem kívánta tagadni a kollektív munka és tapasztalatszerzés jelentőségét. A kötet előszavában is ezt emelte ki. „*A munkaközösségi munka elősegítette a résztvevő kutatók fejlődését, ugyanakkor lehetővé tette számos probléma feldolgozását [...] elősegítette a résztvevők kritikai éberségét és önkritikáját, növelte a felelősségérzetet.*” (A torzóban maradt sorozatban a 14. századi kötetten túl mindössze a 18. századi kötet készült el.) Ezen időszakában publikációi között a középkori Magyarországnak szentelt összefoglaló munkákat (önálló köteteket), historiográfiai jellegű vagy a huszitizmus és a reneszánsz magyarországi terjedéséről szóló tanulmányokat találhatunk. Különösen foglalkoztatták a késő középkori hazai és közép-európai parasztmozgalmak, valamint a reformációt megelőző vallási-ideológiai törekvések vezéralakjai, majd a bizánci és az oszmán kapcsolatok. Az 1960-as években jelentek meg az első város-, ill. kézművesség-történeti publikációi. Szerkesztőbizottsági tagja lett az 1980-as években megindított, de sajnos végül torzóban maradt tízkötetes *Magyarország története* sorozatnak. A sorozat első kötete, amelynek főszerkesztője volt, azonban 1984-ben megjelent.

Eredményes munkássága elősegítette tudományos közéleti emelkedését, ami meg-

bíztatások és címek elnyerésével járt. 1952-ben kandidátusi, 1973-ban tudományok doktora minősítést szerzett, utóbbi évben lett az MTA levelező, 1985-ben rendes tagja. Az ELTÉ-n 1953-ban docenssé, 1956-ban professzorrá nevezték ki. Két évig (1953–1955-ben) az ELTE szovjet mintára létrehozott Történettudományi Karának dékánhelyettesi, majd hét évig (1955–1962) az egyetem rektorhelyettesi feladatait látta el. Ezt követte az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékáni megbízatása (1969–1975), majd az újabb rektorhelyetteség (1976–1982). Erre az időszakra esik a Történelmi Társulatban betöltött főtitkári, majd elnöki funkciója (1958–1966). Pályája vége felé öt évre (1982–1987) elhagyta az egyetemet, hogy a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója legyen. 1994-ben vonult nyugdíjba. Egyeteme professor emeritusi címmel tisztelte meg.

Először szerkesztőként került kapcsolatba az egyetemtörténettel is. 1960-ban az (1950-től Eötvös Lorándról elnevezett) budapesti egyetem fennállásának nem éppen kerek évfordulójára készített rövid emlékkötet (*A 325 éves Budapesti ELTE rövid története*, Budapest, 1960.) szerkesztője és bevezetésének írója lehetett. Az előzmények persze ennek az intézménynek a történetében nem nyúltak vissza a középkorig. Érdeklődésének jobban megfeleltek a pécsi és az óbudai egyetem történetének kérdései, amelyek az 1960-as évek második felében kerültek be kutatási területébe. 1967-ben a pécsi egyetem – ezúttal kerekesebbnek számító – 600 éves jubileumára készült kötetben (*Jubileumi tanulmányok: A pécsi egyetem történetéből*, szerk. CSIZMADIA Andor, Pécs, 1967.), majd egy évvel később a pécsi Jogtudományi Kar kiadásában megjelent gyűjteményben vállalta tanulmány készítését. Utóbbiban a pécsi és az óbudai egyetem létesítésének és rövid életű működésének összehasonlítására vállalkozott. (*A pécsi és óbudai egyetemalapítások helye a közép-európai egyetemalapítási hullámokban = A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967. A pécsi egyetemtörténeti konferencia anyagából* (1967. október 12.) szerk. CSIZMADIA Andor, [Studia Juridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 60.], Pécs, 1968, 117–130.)

A két középkori magyar egyetem (de legalábbis egyetemalapítási szándék) története valószínűleg soha meg nem oldható kérdéseket vet fel a történészek számára. A magyar történetírásban nagy örömmel fogadott körülményt – azaz, hogy Prága (1347/48), Krakó (1364) és Bécs (1365) után 1367-ben Magyarországon is egyetem létesült – elhomályosítja, hogy a tények ismeretével nem állunk igazán jól. A szűkös forrásanyag, és a – minden bizonnyal – erősen korlátozott működés eleve megnehezíti a kutatást. A történészeket foglalkoztató kérdések közül talán a legfontosabb az, hogy mi vezetett hazánkban az egyetemalapításhoz, s az miért ilyen későn valósult meg, továbbá, hogy I. (Nagy) Lajos királyunk – közép-európai uralkodó kortársaitól eltérően – miért nem fővárosában vagy ahhoz közel alapította az ország időben első egyetemét, volt-e kapcsolat a hanyatló pécsi és a Zsigmond király által alapított óbudai egyetem között, kik és milyen oktatómunkát folytattak fennállásuk bizonyíthatóan sajnálatosan rövid periódusaiban.

Székely György e téren – egyetemes történeti jártasságának megfelelően – az euró-

pai párhuzamokat és összefüggéseket kereste. Sok eddig is ismert körülmény kerülhetett ennek révén új megvilágításba, hipotézisekkel és feltételezésekkel gazdagítva ismereteinket. Megerősítette, hogy a hazai egyetemalapításokat megelőzően számos magyar diák szerzett kiemelkedő ismereteket a párizsi, bolognai vagy más nyugat-európai egyetemen, s hazakerülve közülük többen emelkedtek a hazai egyház vezető pozícióiba. De Magyarországon is folyt magas szintű képzés a püspöki-érseki székhelyeken, valamint a domonkos rend kollégiumaiban. Pécs – a meglévő, más jellegű források szerint – a 14. században fontos szellemi-ideológiai központ volt. Bár az ottani egyetemen a pápa nem járult hozzá a teológiai fakultás létesítéséhez (így az egyetem csonka maradt), ennek oktatómunkájáért némi kárpótlást nyújthatott a domonkosok pécsi iskolájában az egyetemalapítás idején is folytatott teológiai oktatás. Egyik későbbi tanulmányában (*Egyetemi kancellárok a 14–15. századi Magyarországon*, Századok [1997], 157–167) Székely György felhívta a figyelmet arra, hogy a 14. századi Európában még mindig erősen gyanakodva tekintettek a magyarokra, s a királyi udvarban az egyetemalapítástól az ország tekintélyének növekedését is várhatták. Abban, hogy I. Lajos király nem a főváros közelében alapította meg az egyetemet, az Anjouk expanzív balkáni törekvései is szerepet játszhattak.

A Zsigmond király uralkodása alatt alapított (óbudai) egyetem már a király székhelye, Buda szomszédságában jött létre. Bár az alapítást engedélyező pápai oklevél 1395-ben kelt, működésének első másfél évtizedéről bizony talán még annál is kevesebbet tudunk, mint a pécsi elődéről. A homályt a történészek különféle elméletek megfogalmazásával igyekeztek enyhíteni. Egyesek az elhaló pécsi és az alakuló óbudai egyetem rövid ideig tartó egymás mellett élését (egyfajta kontinuitást) feltételeztek, amivel viszont Székely professzor nem értett egyet. Óbuda egyébként királynéi birtok volt, s az egyetem működésének akadozásában Zsigmond első feleségének, Mária királynénak éppen 1395-ban bekövetkezett halála is szerepet játszhatott. Az 1410-es években történt megújításra viszont Prágai Jeromosnak, Husz János hívének 1410-i budai látogatása és teológiai vitája ösztönözhetett. (A hatást persze visszahatás értelemben kell értenünk: az újjáalapított egyetemnek a huszitizmus és más eretnekmozgalmak elleni fellépésben szántak szerepet.) Talán ezt támaszthatja alá, hogy az óbudai egyetemen a pápa már engedélyezte a teológiai fakultás felállítását.

Tény az, hogy a pécsi egyetem nem érte meg a 15. századot, s az óbudai másodvirágzása is rövid ideig tartott. Az uralkodó büszke lehetett arra, hogy a konstanzi zsinaton, ahol a legnevesebb európai egyetemek is képviseltették magukat, Óbudáról hét küldött érkezett (Prágából ezzel szemben csak hat). A hanyatlást azonban e kiemelkedő vallási fórumon való részvétel sem tudta megakadályozni. Közvetlen adatok híján némi továbbélésre abból tudunk következtetni, hogy más egyetemek (pl. a prágai) esetenként Pécsről is fogadtak be hallgatókat, utóbbi 1385-ben egy Pécsről *laureatus* szerzett diákot.

A két korábbi egyetem mellett Székely György munkásságában Mátyás király pozsonyi egyetemalapítása sokkal kevesebb említést nyert, amit az előzőeknél is hiányosabb

források s a mögötte álló – valószínűleg még bizonytalanabb – működés magyarázhat. Hosszabb fennmaradásának gátja lehetett az is, hogy a Mátyás segítségével az esztergomi érseki székhelybe helyezett gyermek Estei Hippolit (Beatrix királyné öccse) bizony kevés gondot fordított az intézmény megszilárdítására.

A források hiányosságai megakadályozzák, hogy a két magyarországi egyetem működéséről, képzési rendjéről alaposabb ismereteink legyenek. Ismertebb az, hogy kik működtek közre az alapításban, kik gondoskodtak a – mégoly rövid – fenntartás feltételeiről. Székely professzor több tanulmányában találkozunk azon tudósok nevével, akiket az alapítóknak és fenntartóknak sikerült megnyerniük az oktatás számára. Mivel újonnan létrehozott intézményekről volt szó, ezek külföldről érkeztek hazánkba. Persze abban, hogy valamely kiváló tudóst Magyarországra csábítsanak, az anyagiaknak is komoly szerepet szántak. Bolognai Galvanus professzor például Pécssett tiszser annyit keresett, mint Páduában (ahonnan jött), de végül ez a kiemelkedő jövedelem sem tudta tartósabb maradásra bírni. A neves nyugati kultúrcentrumokból érkezők működése ugyanakkor az egyetemes művelődés- és oktatástörténet számára is fontosnak számít.

Székely György tanulmányainak egy részét idegen nyelven, részben hazai kiadványokban, részben neves külföldi kiadóknál is megjelentette. Az idegen nyelvű publikációkat is beleértve egyetemtörténeti közleményeinek száma megközelíti a húszat. Ez irányú kutatásainak eredményeiből azonban végül nem született könyv, sőt az általában részproblémákra koncentrálnak kisebb cikkek terjedelme is meglehetősen korlátozott maradt. Egyik későbbi cikkének első bekezdésében maga a szerző is meglehetősen rezignáltan állapította meg: *„A magyarországi egyetemi fejlődést a gyengeség és az állhatatlanság jellemezte. Ez mutatkozott meg Zsigmond király akaratában, hogy új helyet keressen közelebb a fővároshoz.”* Önmagában persze valamely egyetem újjászervezése a korszakban nem tekinthető kivételesnek. Bécs és Krakkó esetében is meg kellett újítani az alapítást (1384-ben, ill. 1389-ben), mivel az első évtizedekben az ő működésük is akadozott.

Az ún. szocialista korszaknak az egyes országok bezárkózását megkövetelő politikája sokáig még szakmai téren sem kedvezett a nemzetközi kapcsolatok kiépítésének. A korlátok gyöngülése után azonban Székely György is jelentős szerepet kapott a kétoldalú történész bizottságokban. Tagja lett a magyar-lengyel és a magyar-svéd történész bizottságnak, az előzőnek elnöki tisztségét is viselte. Ennek alapján kaphatta meg a Lengyel Köztársaság Érdemrendjének lovagkeresztjét (1996). Itthoni kitüntetései közül kiemelkedik az Akadémiai Díj (1965), valamint Szent-Györgyi Albert-díj (1994).

Egyetemtörténeti eredményeit Székely professzor igyekezett mind a szakmabeli, mind az azon kívülálló érdeklődőkkel megosztani. Nemcsak kifejezetten szakmai folyóiratokban (Levéltári Szemle, Orvostörténeti Közlemények, Felsőoktatási Szemle, Magyar Felsőoktatás) publikált, hanem népszerűsítő lapokban is (História, Honismeret). A hézagos forrásadottságok persze alig tették lehetővé, hogy az oktatásban oly aktív Székely professzor az egyetemtörténet területén is tanítványokat tudjon elindítani. Inspirációja azonban más témákban érvényesülni tudott. Tanítványai és kollégái mind

70., mind 80. születésnapjára emlékkönyvvel tisztelegtek előtte (*Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból: Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára*. Szerk. JÓNÁS Ilona, Budapest, 1994; *Változatok a történelemre: Tanulmányok Székely György tiszteletére* [Monumenta Historica Budapestinensia XIV.], Budapest, 2004.) Ez utóbbi – 53 szerző tanulmányait magában foglaló, tisztelegő kötet – egyik szerzője, Klaniczay Gábor *Nemzeti szentek a középkori egyetemeken* címmel írt tanulmányában témaválasztását indokolva kifejezetten az ő kezdeményezésére utalt.

Az évfordulós kötetek rangos szerzőgárdája egyébként méltó kifejezője az iránta megnyilvánuló tiszteletnek. Adózzunk mi is a munkája iránti elismeréssel emléke előtt.